

Төлем балансының ағымдағы шотының күтілетін серпіні және болжамдарды қайта қарауға әсер еткен факторлар туралы Ұлттық Банк Төрағасының орынбасары Ақылжан Баймағамбетовтің негізгі тезистері

Орта мерзімді кезеңдегі төлем балансының ағымдағы шотының күтулері туралы

Ұлттық банктің болжамы бойынша, 2022 жылы төлем балансының ағымдағы шоты 6,4 млрд АҚШ долларын құрайды.

Негізгі компоненттер мынадай. Тауар экспорты 2021 жылмен салыстырғанда 40%-ға жуық (шамамен 39,9%-ға) өсіп, 84,4 млрд долларды құрайды. Бұл ретте тауарлар экспортының жалпы көлемінің 55,3%-ы мұнай және газ конденсатының үлесіне тиеді, оның өсуі 15,6 млрд АҚШ доллары болады деп күтілуде және ол 46,7 млрд АҚШ долларын құрайды. Тау-кен өнеркәсібінде шетелдік инвесторлардың жоғары шоғырлануына байланысты шикізат бағасының өсуі тікелей шетелдік инвесторларға төлемдердің ұлғаюына әкеліп соқтырады, бұл табыс тапшылығын 11,7%-ға, 27,7 млрд долларға дейін арттырады. Тұрақты сұраныс импорттың одан әрі 2022 жылы 17,6%-дан 48,9 млрд долларға дейін өсуін ынталандырады.

Орта мерзімді перспективада ағымдағы операциялар шотының профициті 2023 жылы 1,9 миллиард долларға, 2024 жылы 1,2 миллиард долларға және 2025 жылы 0,6 миллиард долларға дейін қысқарады деп күтілуде.

Төлем балансының профициті бойынша болжамдарды қайта қарауға әсер еткен факторлар туралы

Тамыз-қыркүйек айларында Ұлттық банк ағымдағы шоттың профицитін 2022 жылы 7,0 млрд доллар, кейіннен 2023 жылы 7,5 млрд долларға дейін ұлғаяды деп болжады. Болжамдар профицитті оны 2022 жылы 6,4 миллиард долларға және 2023 жылы 1,9 миллиард долларға дейін төмендету бойынша қайта қаралды.

Болжамдарды қайта қарау төлем балансының әдіснамасы бойынша тауарлар импортын бағалауға айтарлықтай үлкен түзетулер енгізумен, сондай-ақ 2022 жылғы 3-тоқсандағы импорттың өсу динамикасымен байланысты.

Сондай-ақ Ұлттық банк 2015 жылдан бастап импорттың аталған салаларда көрсетілмеген өте маңызды екі бағыты бойынша әдістеме әзірлеу және түзетулер жүргізу бойынша үлкен жұмыс атқарды, бұл ресми сауда статистикасында көрсетілмеген. Бұл электрондық коммерция тауарлары т. н. бойынша автомобильдердің «сұр» импорты және импортты бағалау. Бұл түзетулердің әдістемесі туралы мақалалар жақын арада жарияланады. Айта кету керек, 2022 жылдың 9 айында төлем балансындағы тауарлар импортын жиынтық есептеу 1,1 млрд АҚШ долларын құрады, оның ішінде 0,7 млрд АҚШ доллары автокөліктердің «сұр» импортына және 0,4 млрд АҚШ доллары электрондық коммерция үлесінде. Еске салайық, бұл импорт төлем балансында түзету ретінде ескерілген және ресми статистикаға енген.

Ресми статистикаға сәйкес, 2022 жылдың 9 айында тауарлар импорты 16%-ға өсіп, 34,6 млрд долларды құрады, бұл Ұлттық банктің күткенінен 1,2 млрд долларға жоғары.

Осыған байланысты, төлем балансы бойынша тауарлардың күтілетін импорты 2022 жылы 48,9 млрд АҚШ долларына дейін және 2023 жылы 51,3 млрд АҚШ долларына дейін қайта қаралды. Соңғысы келесі жылы профициттің күрт төмендеуіне де әсер етті.

2023 жылы импорттың болжамды өсімі туралы

2023 жылы күтілетін импорт айтарлықтай болады және 2016 жылғы деңгейден екі есе асып, өзінің рекордтық деңгейіне жетеді. Сонымен бірге, 2024 және 2025 жылдары импорттық тауарлардың одан әрі өсуі тиісінше \$54,1 млрд және \$54,6 млрд құрайды деп күтілуде. Бұл өсім негізінен келесі факторларға байланысты.

Біріншіден, шетелдік тауарлар бағасының өсуі байқалғанымен, халық пен бизнестің сұранысы тұрақты болып отыр. Мәселен, 2022 жылдың 9 айының қорытындысы бойынша импорттық тауарлардың физикалық жеткізілімі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 3,5%-ға өсті. Бұл өсім негізінен тұтыну және аралық тауарларда болды. Азық-түлік емес тұтыну тауарларына қатысты импортқа қосымша қысым рэкспорттың байқалған өсімінен туындап отыр.

Екіншіден, 2021 жылдың 9 айымен салыстырғанда Ресейден 2022 жылдың 9 айында 11%-ға қысқарған физикалық жеткізілімдердің жоғарыда аталған ұлғаюы басқа нарықтарға, мысалы, Қытайға біртіндеп қайта бағдарлануын көрсетеді. Үшіншіден, орта мерзімді перспективада жоспарланған фискалдық шығыстар аралық тауарлар импортының одан әрі өсуін ынталандырады..

Тауарлар экспортының динамикасы туралы

Мұнай бағасының базалық сценарийі бойынша 2023 жылы тауарлар экспорты 84,9 млрд АҚШ долларын құрап, 2022 жылғы деңгейде сақталады. Негізгі жағдай Brent маркалы мұнайдың орташа бағасы осы жылы барреліне шамамен 102 доллардан 2023 жылы барреліне 90 долларға дейін төмендейді. Бұл ретте мұнай экспорты өндіру көлемінің күтілетін ұлғаюына байланысты 2023 жылы 0,4 млрд долларға өсіп, 47,1 млрд долларға жетеді. Осылайша, экспорттың жалпы көлеміндегі мұнай үлесі 50%-дан астам басымдыққа ие болуды жалғастыруда. Біздің болжамдарымыз бойынша шикізаттық емес экспорт та шамамен 2022 жылғы болжам деңгейінде қалады, 2023 жылы 0,3 миллиард долларға өсіп, 37,9 миллиард долларға дейін жетеді. 2021 жылдың 9 айында 17%-дан 2022 жылдың 9 айында 22%-ға дейін өскенімен, шикізаттық емес экспорт құрылымындағы дайын өнімнің үлесі аз күйінде қалып отыр.

Осыны ескере отырып, экспорттың номиналды көлемдері және соның нәтижесінде елге түсетін валюталық түсімдер табиғи түрде құбылмалы болып табылатын тауарларға әлемдік баға белгілеулерімен жоғары деңгейде байланысты. Бұл тәуелділіктің айқын мысалы пессимистік болжам сценарийі болып табылады, онда 2023 жылы мұнай бағасы бір баррель үшін 50 долларға

дейін төмендейді, бір жыл ішінде орташа есеппен 53-54 долларды құрайды. Бұл сценарийде тауар экспорты 20,6%-ға азайып, 66,6 миллиард долларға дейін төмендейді және ағымдағы шот 2022 жылы болжанған профициттен 2023 жылы 3,9 миллиард доллар тапшылығына дейін күрт төмендейді.

Дайын өнім экспортының құрылымы туралы

2022 жылдың 9 айындағы өсім тұрғысынан дайын өнім экспорты бір жылмен салыстырғанда 70%-ға өсіп, 6,0 миллиард долларға жетті. Дегенмен, бұл экспорттың құрылымын қарастырған жөн. 2022 жылдың 9 айының қорытындысы бойынша экспорт көлемі бойынша негізгі тауарлар ұялы телефондар, есептегіш машиналар, компьютерлер, тұрмыстық және цифрлық құрылғылар болды. Көбінесе бұл Қазақстаннан тыс жерде өндірілген тауарлар, яғни бұл жағдайда көрші елдерге реэкспорт болуы әбден мүмкін.

Тек Қазақстанда өндірілетін тауарларды алып қарасақ, ұн экспорты алдыңғы қатарда. 2022 жылдың 9 айында өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда ол екі есеге жуық – 89%-ға өсіп, 0,5 млрд долларды құрады. Бұл өсім баға факторы есебінен де, нақты жеткізілімдердің өсуі есебінен де қол жеткізілді: 2022 жылдың 9 айында 2021 жылдың 9 айымен салыстырғанда қазақстандық ұнның орташа келісімшарттық экспорттық бағасы тоннасына 395 долларға дейін 43%-ға өсті, ал нақты сату көлемі осы кезеңде 32%-ға өсіп, 1,3 млн. тоннаны құрады.

Орта мерзімді кезеңдегі табыс балансының динамикасы туралы

Табыс балансы тарихи түрде тапшылық аймағында болды. Ұлттық банктің резидент еместерге төлейтін табысы біздің шетелде тапқан табысымыздан асып түседі. Бұл елдің шикізат секторына, әсіресе мұнай-газ секторына шетелдік инвестицияның жоғары шоғырлануымен байланысты. Орта есеппен соңғы 5 жылда төленетін табыстағы тікелей шетелдік инвесторлар кірісінің үлесі экспорт көлеміне байланысты өзгеріп отыратын шамамен 67%-ды құрады. Орта мерзімді перспективада экспорттық түсімдер кіріс балансының осы бабының динамикасын анықтауды жалғастырады.

Дегенмен, табыс балансындағы айырмашылық 2022 жылмен салыстырғанда 2023 жылы 8,9 пайызға артып, 30,2 миллиард долларға жетеді деп болжануда. Бұл өсімнің негізгі себебі – резервтік валюталарды шығаратын орталық банктердің ақша-несие саясатын қатаңдатуы салдарынан шетелдік инвесторларға пайыздық төлемдердің артуы.

Алдағы 2024 жылы табыс тапшылығы 30,2 миллиард долларды құрайды, ал 2025 жылы 29,5 миллиард долларға дейін азаяды.

Ағымдағы шот құбылмалылығының құрылымдық себептері туралы

Мұнайдың базалық бағасы келесі жылы барреліне 90 долларды құрайтын болса, ағымдағы шоттың профициті 2022 жылы 6,4 миллиард доллардан 2025 жылы 0,6 миллиард долларға дейін қысқарады деп күтілуде. Бұл сценарий бойынша біз, бір жағынан, өзіміз өндіретін тауарлардың экспорты өзінің негізінен шикізаттық сипатын сақтап қалғанын және әлі де айтарлықтай

тұрақты екенін, екінші жағынан, импорттың өсуін жалғастырып жатқанын көреміз. Мұнай бағасы жоғары болса да, ағымдағы операциялар шотының профициті ұзақ мерзімді перспективада нөлге жақын мәнге тырысады.

Бұл тұрғыда төлем балансының тапшылығы проблеманың өзі емес екенін түсіну өте маңызды. Тапшылық бүкіл әлеммен өзара әрекеттесу тұрғысынан экономиканың жағдайының көрінісі болып табылады. Негізгі екі мәселе мыналар:

Біріншіден, біздің экономикамыз мұнай мен металл сияқты шикізат экспортына тәуелді болып қала береді. Сонымен қатар өңдеу деңгейі немесе өндірістің күрделілігі салыстырмалы түрде төмен. Яғни, шикізатты экспорттап, одан кейін өз шикізатымыздан жасалған дайын өнімді импорттай аламыз. Бұл сценарийде өндірістің барлық қосылған құны шетелде қалады және оны біздің экономика төлейді.

Екіншіден, азық-түлік тауарларының көпшілігін қоспағанда, тұтынуға немесе пайдалануға дайын тауарлардың барлығы дерлік импортталады. Яғни, Қазақстан, өкінішке орай, іс жүзінде өзіне қажетті тауарды шығармайды. Бұл ретте импортқа сұраныс басқалармен қатар фискалдық шығыстармен қамтамасыз етіледі, бұл жабдықтың, құрылыс материалдарының және жалпы алғанда, басқа да аралық және инвестициялық тауарлардың импортына әкеледі.

Бұл екі мәселе де шешілуі мүмкін және шешілуі керек. Бұл ретте екі жағдайда да шешім бірдей – қосылған құны жоғары тауарларға баса назар аудара отырып, тауарлар мен қызметтерді өндіруді әртараптандыру және тауарларды өңдеу дәрежесінің күрделенуі. Сонымен қатар, бұл мәселе бұрыннан белгілі болып, Қазақстанда мұндай тауар өндірушілерді қолдау мақсатында түрлі шаралар қолға алынуда.

Алайда, өкінішке қарай, статистика экспортта шикізатқа, импортта дайын өнімге тәуелділіктің азаймай отырғанын көрсетіп отыр.